

GEDACHTEN ROND DE ONGEHUWDE MOEDER

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Versijnt om de veertien dagen

**22ste jaargang nummer 22
25 november 1967**

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers

Redactieraad:
mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt Corstius,
H. Mozes, mej. E. van der Reijden, R. de la Rie,
mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: J. van Straten
Goethelaan 73, Utrecht, telefoon (030) 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 2 46 41
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname,
Curaçao en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer o.a.:

**S. M. I. Damstra-Wijnga: Gedachten rond de
ongehuwde moeder (pag. 1, 4 en 5)**

M. Visser-Schröder: Is ook Sinterklaas dood? (pag. 3)

**Hans van den Bergh: Vliegende start van
het toneelstizoen (pag. 5 en 6)**

**Prof. dr. J. P. van Praag: Is de mens doende zich
een 'afmensbeeld' te scheppen? - 2 (pag. 7)**

REGELMATIG in de dagbladen terugke-
rende berichten over gevonden kinderlijkjes
deed een artsenechtpaar in het openbaar de
verzuchting slaken: 'Laten ze (de ongehuwde
moeders) hun baby's liever te vondeling leg-
gen, dan ze te vermoorden!' Uit de publici-
teit, die hiervan het gevolg was, kwam dui-
delijk naar voren, hoezeer dit probleem leeft
in onze samenleving. Ieder jaar stijgt het aan-
tal onwettige geboorten - voor 1967 ver-
wacht men een aantal van ca. 5000 - zodat
een ieder er wel eens direct of indirect mee
geconfronteerd wordt in zijn omgeving.

De ongehuwde moeder is er door de eeuwen
heen altijd geweest. Zij en haar kind werden
echter in de verschillende culturen en tijd-
perken op verschillende wijzen benaderd en
vormden al of niet een probleem in de ge-
ordende maatschappij.

In Nederland zien we eerst in de negentiende
eeuw het onwettige kind en daarmee ook de
ongehuwde moeder een probleem worden,
omdat zij eerst toen als een bedreiging ge-
voeld werden voor het wettige huwelijk en
de wettige nakomelingen. In die tijd begon
de gegoede stand, uit sociale bewogenheid,
zich zorgen te maken over de 'gevallen
vrouw', omdat veelal het ongehuwd moeder-
schap een gevolg was van een verhouding
tussen een rijke jonge of oudere man, al of
niet gehuwd, met een arm en eenvoudig
meisje. Zo zien we in 1846 de eerste verenig-
ging opgericht: 'Tot opbeuring van boetvaar-
dige gevallen vrouwen en meisjes', vanzelf-
sprekend 'op grond van 's Heilands wil en
voorbeeld'. Immers, alleen uit christelijke
naasteliefde kon men zijn medemens hel-
pen, een standpunt, dat door vele gelovigen
ook heden ten dage nog gehuldigd schijnt te
worden.

Veel is er sindsdien veranderd. Allereerst is
het gesprek over de sexualiteit en alles wat
daarmee samenhangt, in de openbaarheid ge-
komen. De emancipatie van de vrouw is ook
op dit terrein doorgebroken. In zekere zin is
men gaan inzien, dat ook de vrouw recht
heeft op een seksuele relatie, niet uitsluitend
binnen de veilige haven van het huwelijk,
iets wat men door de eeuwen heen voor de
man reeds als een ongeschreven voorrecht
zag. Mede daardoor vindt men thans de on-
gehuwde moeder in alle lagen der bevolking
en ziet men thans een groter aantal meisjes
uit de zg. betere sociale milieus, dan voor-
heen, die zwanger worden.

Gold en geldt nog, dat een meisje uit 'betere
kringen' wel een weg vindt om van een on-
gewenste zwangerschap af te komen - hetzij
door een zg. medische regeling van haar
cyclus, hetzij via een jaartje buitenland, waar
zij in anonieme omgeving haar kind kan krij-
gen en er afstand van doen - voor het door-
snee meisje, dat met dit probleem geconfron-
teerd wordt, bestaat deze oplossing niet. Er
wordt vaak van alles geprobeerd, om de on-
gewenste zwangerschap ongedaan te maken,
door middel van ouderwetse huismiddeltjes
als kininepillen, een drankje van azijn met
zout, of veel alcohol, via de mechanische
middelen als terrein rijden op brommer of
motor, of botsautootjes op de kermis, wat in
een aantal gevallen nog wel eens succes
heeft, tot de weg naar een illegale aborteur
met alle risico's van dien. Men zal nooit de
getallen te weten komen van het aantal ge-
lukte onderbrekingen, maar bij navraag bij
diegenen, die wel hun kind ter wereld brach-
ten, blijkt inderdaad dat zeer velen één of
meer pogingen ondernamen om de zwanger-
schap voortijdig te doen beëindigen.

Gelukkig wordt lang niet ieder ongehuwd
meisje, dat seksuele relaties onderhoudt,
zwanger en van diegenen, die wel zwanger
worden trouwt ongeveer 90 pct. met de ver-
wekker van het kind. Veelal, omdat men
toch van plan was te trouwen en nu de hu-
welijksdatum vervroegt, maar vaak ook, om-
dat het in onze burgerlijke moraal nog als
ere-code geldt dat de man, die een meisje
zwanger maakt, haar behoort te trouwen.

Er blijft echter toch nog een groep over, die
niet trouwt; het aantal onwettige geboorten
nadert de 2 pct. van het totale aantal geboor-
ten (in 1966 ongeveer 4800). Enkele veel
voorkomende redenen, waarom het niet tot
een huwelijk komt, zijn:

- a) de verwekker is gehuwd en kan of wil
niet scheiden;
- b) hij is 'onbekend'. Dit gebeurt nog al eens
tijdens vakanties - al of niet in het buitenland
- waar men zich als meisje iets grotere vrij-
heden meent te kunnen veroorloven, minder
remmingen heeft, minder voorzorgen neemt,
waardoor een oppervlakkige relatie tot een
zwangerschap kan leiden;
- c) het meisje is te jong om een wettig huwe-
lijk mogelijk te maken, zelfs met dispensatie.

Helaas neemt deze groep van 13-16-jarigen

(Vervolg op pag. 4)

IS OOK SINTERKLAAS DOOD?

ONZE jongste zoon, nu al negen jaar oud, probeert met de nieuwe situatie vertrouwd te raken. Tot zijn zevende jaar leverde hem het probleem nog hoegenaamd geen kopzorg op. Sinterklaas legde iedere dag iets in zijn schoen, het paard at op wat klaar stond, op een klein restje na, juist zoals het behoort en op Sinterklaasavond stond de mand met cadeautjes plotseling in de gang. Hij begreep dat Zwarte Piet slechts weinig tijd kon vinden om te strooien, waar hij als vierjarige dit van zei: 'Piet doet altijd zwarte handschoenen aan hè Mam, als hij moet strooien, waarom?'

Acht jaar geworden stond zijn geloof zeer wankel. De dak- en schoorsteentheorie werd voorgoed verworpen. Ook kon hij begrijpen dat 'grote mensen' de oude Sint een handje hielpen door zelf inkopen te doen, d.w.z. uitsluitend als de bisschop zelf al de bestellingen niet af kon werken, om welke reden dan ook, en dus dringend assistentie behoefde.

Toch ging er al iets van de glorie verloren. Zoon werd kritisch, herhaalde stellingen die hij op school had gehoord, waagde zich aan oneerbiedige liedjes, informeerde opvallend vaak van wie hij dat treintje of die auto had gekregen, terwijl hij van jaren her precies weet van wie en wanneer hij wat dan ook kreeg.

't Zag er dus niet best uit. Maar op de avond

van die vijfde december voltrok zich nog eenmaal het wonder. 't Was te danken aan een neef, die met eenvoudige middelen, zoals als ragebol, rood papier en engelenhaar op ingenieuze wijze Sinterklaas langs de ramen liet deinen, juist zoals een ruiter dit zou doen, die gezeten op een schimmel net niet over de vensterbank kon kijken. Ook het bijbehorend hoeftgetrappel kwam gaaf door. Zoon, stom van verbazing, vergat zelfs naar het raam te rennen en wuifde eerbiedig toen de mijter duidelijk ten afscheid neeg en het hoeftgeklap wegstierf. De bekering was volkomen maar gelukkig niet definitief.

En nu wordt dit zijn eerste vijfde december zonder Sinterklaas. 't Is moeilijk en een beetje armzalig. Zoon kijkt al zijn bezittingen er op aan en geneert zich als er 's morgens toch een snoepje in zijn schoen ligt, de schoen die hij zelf klaar zette. Maar de appelschillen en boterhammen bracht hij gisteren naar zijn favoriete paardje, ergens in de rimboe achter ons huis. Daarna ging hij stil naar buiten kijken zoals een mens doet die een moeilijke opdracht heeft vervuld, iets dierbaars heeft weggebracht en met de gevolgen moet leren leven.

Hij raakt maar langzaam vertrouwd met het idee dat hij voortaan om de kleintjes mee moet doen. Hij kan weinig waardering opbrengen voor de organisatietalenten van de 'grotten'. Het verrassingselement zegt hem nog niets.

Was hij toch te jong om dit stuk werkelijkheid onder ogen te zien? Had ik hem nog beter en vooral zakelijker moeten voorlichten? Of zal hij altijd te jong blijven om gelukkig te zijn ondanks, ja door deze werkelijkheid...

Toen hij vanmiddag uit school kwam – een nuance ernstiger dan anders – had hij er iets op gevonden: 'Mam, in de zesde geloven ze wel in Sinterklaas. Gek hè? Misschien is het maar tijdelijk dat je niet gelooft.'

Zoon, dat hoop ik van harte, want waar moet het heen als met God ook Sint Nicolaas dood is?

M. VISSER-SCHRÖDER

Radiolezingen op zondag

Zondag, 26 november 9.45–10.00 uur: A. v. Meurs: 'Wat is de zin van ons leven?' (Hilv. I).

Zondag, 3 december 9.45–10.00 uur: J. P. van Praag: 'Alleen en tezamen' (Hilv. I).

Zondag, 10 december 9.45–10.00 uur: mevr. D. Roethof-Ensing: 'Te vroeg voor kerst, te laat voor sint' (Hilv. I).

T.V.-uitzending:

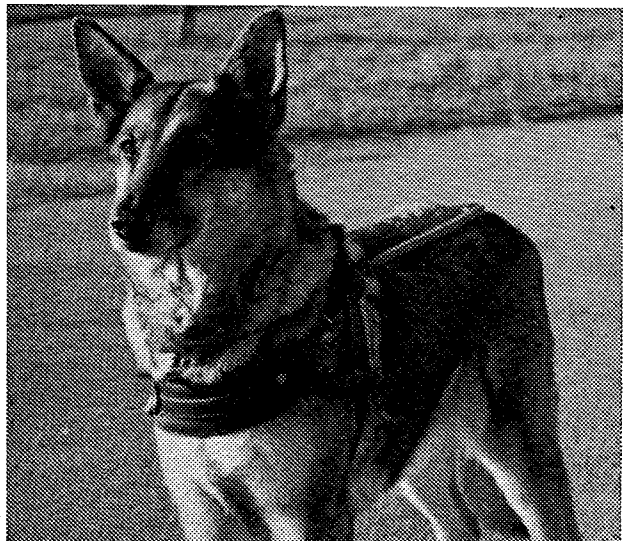
Maandag, 4 december van 19.07–19.32 uur (Ned. I).

EEN tijd geleden heb ik geschreven over Amba, de geleidehond van een vriend van ons. Het dier had een ongeneeslijke nierziekte en op een dag heeft de dierenarts ingegrepen, om Amba een verder, zinloos lijden te besparen. Dat was heel naar, want Amba was een juweel en het allerakeligste in dit soort gevallen is dat je, eenvoudig door de noodzaak gedwongen, geen tijd hebt om je verdriet te verwerken, want bijna onmiddellijk moet je alweer zien te wennen aan een opvolger. Misschien is het wel goed, ik weet het niet, het leven gaat tenslotte door, maar 't is toch wel een heel schrijnend: Le roi est mort, vive le roi. Of liever, la reine, want geleidehonden zijn altijd vrouwtjes ('t Portret: Amba).

Na Amba kwam Sandra. Jong en mooi, fier, intelligent en zelfbewust, overtuigd van haar schoonheid en haar charmes, had ze al heel gauw haar baas om de slanke poten gewonden. Het strenge regime van de school was vlug vergeten. Een leven van pret en spelen opende zich voor haar, met duizend mogelijkheden. Eén autoriteit erkende ze, dat was onze veertienjarige middelste dochter Petra. Als Petra met Sandra wandelde, was het uit met de vrijbuitery. Er werden geen mensen aangeblaft en gebeten, er werd niet met andere honden gevochten, geen stoutigheden uitgehaald, dan was ze weer de goed gedisciplineerde hond, zoals de school het bedoeld had. Het was heel duidelijk, het karakter van Sandra paste niet bij dat van haar baas, hoe lief hij haar overigens ook had, en de school nam haar terug.

Toen kwam Ali en Ali is het weer! Verstandig en bedaard doet ze haar werk, zonder nu bepaald, wat je noemt een 'dooie dief' te zijn, en aan haar kunnen we onze vriend weer met een gerust hart toevertrouwen. Met deze Ali hebben we onlangs iets heel merkwaardigs beleefd. We wandelden door het bos en Ali rende, zoals gewoonlijk, vrolijk heen en weer, joeg de eenden het water en de vogels de bomen in en snuffelde even aan de honden, die we tegenkwamen of speelde ermee, als 't zo uitkwam.

Opeens bleef Ali staan. Aan het eind van het laantje kwam een prachtige poedel aan, even groot als zijzelf. Was ze bang voor die poedel? Ze deed zo vreemd. Plotseling begon ze heel druk-doenerig met haar neus in de bladeren onder de struiken te wroeten, te veel bezig om op andere honden te kunnen letten. Maar de poedel kwam steeds dichterbij. Nu ja, vooruit dan maar, als 't niet anders kòn! Ali holde op het dier af en bleef er stokstijf voor staan. De poedel draaide zich een paar keer om en rende, met Ali op de hielen, in onze richting, zo, kwak, met een enorme klap tegen mijn dijbeen. 'Hij is blind', zei de eigenaar, die bij ons was komen staan, 'niets aan te doen, zwakte van 't ras. Hier kent hij de weg, maar 's avonds loopt hij overal tegenaan.' Ali was inmiddels doorgelopen en scheen de poedel totaal vergeten te zijn. Vreemd, ze moet het op een grote afstand gemerkt hebben. Hoe? Daar laat ze zich niet over uit.

Verbandsraad voor het eerst bijeen

OP 28 oktober kwam, in het Erasmushuis te Utrecht, de nieuwe Verbondsraad van het H.V. voor de eerste keer bijeen. Twee afgevaardigden van iedere federatie en van elk gewest, de dertien leden van het H.B., tien leden, door het H.B. aangewezen, tien adviserende leden, een vertegenwoordiger van de S.V.H.G. en enkele gasten – uit het H.V. – bespraken onder voorzitterschap van algemeen voorzitter Van Praag, een discussienota *Inleiding tot het verbondsbeleid*, waarin de positie van het H.V. uiteengezet wordt.

De resultaten van de discussie zullen in belangrijke mate het toekomstig beleid van het H.V. mede bepalen.

Het was verheugend, dat zovelen, steunend op ervaring(en) in de gewesten en daarbuiten, inzichten uitten en wensen kenbaar maakten. Uitvoerig werd, aan de hand van de nota, van gedachten gewisseld over de oorzaken van enerzijds het succes van het H.V. in het geestelijk en maatschappelijk leven in ons land, anderzijds van de geringe vooruitgang van het ledental. In verband daarmee werd gesproken over het beleid van het H.B. in zake verklaringen, protesten, standpuntbepalingen en andere middelen, in actuele aangelegenheden.

Bij de installatie van de raad wees de voorzitter erop, dat de taak niet eenvoudig is en dat de open discussie veel zal kunnen bijdragen om het contact tussen H.B. en leden te versterken. Directe resultaten mag men van dit college niet verwachten maar op den duur zal de Verbondsraad de door het congres opgedragen taken vruchtdragend kunnen vervullen, als het samenspel tussen raad en H.B. op gang is gekomen.

GEDACHTEN ROND DE ONGEHUWDE MOEDER

(Vervolg van pag. 1)

zorgwekkend toe. Stellen we bv. het indexcijfer voor het aantal onwettige geboorten in deze groep voor 1950 op 100, dan is dat in 1965 reeds tot 276(!) gestegen;

d) de ongehuwde aanstaande moeder wil niet of niet meer met de verwekker van het kind trouwen, was dit nooit van plan en ziet in een huwelijk met hem een nog groter probleem, dan met het kind alleen te blijven;

e) het betreft een geval van incest (de vader, grootvader of broer van de aanstaande moeder is de verwekker van het kind).

En zo zijn er nog wel enkele oorzaken aanwijsbaar.

Hoe staat onze huidige maatschappij tegenover de ongehuwde moeder en haar kind? Alle moderne opvattingen en tolerantie ten spijt, wordt het ongehuwd moederschap nog als een schande ervaren. Zelfs het 'moeten trouwen' wordt nog min of meer als schande gevoeld. Men verheimelijkt dit feit steeds zo veel mogelijk, zowel de wederzijdse ouders, die op de hoogte zijn, als het jonge aanstaande echtpaar. Dat een kind binnen de eerste negen maanden na de datum der huwelijksluiting geboren wordt, wordt meesmuilend door aanverwanten en bekenden, die niet op de hoogte waren, geconstateerd. Nog steeds rekent men na, bij ieder pasgeloofd huwelijk, of de eerstgeborene niet te vroeg komt. Zelfs aan een werkelijk zevenmaands kindje gelooft men niet zo erg. Men zou haast kunnen stellen, dat er een vorm van leedvermaak is bij de 'degelijk' getrouwen, die in de meeste gevallen zelf ook geslachtsverkeer vóór de huwelijksdatum gehad hebben, maar waar dit niet tot een zwangerschap leidde. De gezegden: 'Dan hadden ze maar beter moeten uitkijken' van de ene zijde, en 'Zij hebben geluk gehad' van de andere zijde wijzen er wel op, dat er in ieder tot stand gekomen huwelijk een element schuilt, nl. het voor-echtelijk geslachtsverkeer, dat als min of meer normaal geaccepteerd wordt. Uit statistieken blijkt, dat ongeveer 95 pct. der echtelieden voor het huwelijk reeds seksuele omgang had met eigen of andere partner.

Wordt het gedwongen huwelijk, eventueel zelfs met een daaraan aansluitende echtscheiding – het kind heeft dan tenminste een naam – als moreel aanvaardbaar geaccepteerd, in wezen wordt de ongehuwde moeder nog niet aanvaard. Zij is met haar kind blijven zitten; de verwekker heeft haar in de steek gelaten (zo wordt het nog altijd gezien, ook al is het het meisje, dat het huwelijk niet wenste), zij is een tweederangs vrouw, haar kind is een tweederangs kind. Mannen menen zich meer vrijheden tegenover deze moeders te kunnen permitteren, er zijn minder werkmogelijkheden, en er zijn werkgevers, die voorwaarden durven stellen, hetzij financieel, hetzij qua werksoort, die zij aan een gehuwde of gescheiden werkende moeder of weduwe nimmer zouden doen. Ook kinderen kunnen onder elkaar zeer wreed

zijn, en diegenen, wier vader 'onbekend' is, hebben het vaak zwaar te verduren.

De maatschappelijke veroordeling is mede te beschouwen als een afreageren van een projectie van eigen onbewuste verlangens van hen, die zich aan de regels hielden.

Toch gaat de veroordeling niet uitsluitend van de maatschappij uit. De ongehuwde moeder voelt zich vaak zelf schuldig aan een onbezonnen daad en vreest kritiek. Zij heeft steeds gedacht: zoiets overkomt mij niet, en toch staat zij er nu, ongewild meestal, zelf voor. Het schuldgevoel is gedeeltelijk te zien als een erfenis van de christelijke zedeleer die iedere overtreding, en zeker die op seksueel terrein, met zonde overlaadde. Nog steeds wordt in een aantal christelijke groeperingen het voor-echtelijk geslachtsverkeer afgewezen en als zondig gezien. Moet er bijvoorbeeld in geval van een kerkelijk huwelijk soms de kerkeraad niet ingelicht worden, dat het huwelijk een gedwongen huwelijk is? Moet er bij andere groeperingen soms niet gebiecht worden over wat vóór het te sluiten huwelijk plaats vond? Hiermede dus veroordelend wat passeerde en het als zondig kwalificerend? Tengevolge van deze hele christelijke moraal, die zelfs de buitenkerkelijken nog als een eifelijke belasting meedragen, voelt het meisje, dat ongehuwd moeder wordt, en in deze denkwereld is opgevoed, zich schuldig en voor haar overtreding gestraft.

Nauw samenhangend met dit schuldgevoel was de gedachtengang, dat het zichtbare resultaat van de overtreding, het kind, geheel en al voor rekening van de moeder behoorde te komen. Zij had de verantwoordelijkheid voor het geslachtsleven aangedurfd, nu behoorde zij ook de verantwoordelijkheid voor het kind te dragen. Afstand doen van het kind zou immers voor de moeder een vorm van straf-ontduiken zijn, een zich onttrekken aan verantwoordelijkheid, een zich gemakkelijk ervan af maken. En is daarom verwerpelijk. Wie afstand deed, was een ontaarde moeder, want moeder en kind waren door de band des bloeds verbonden. Aan het kind werd nauwelijks gedacht.

ZO was tot voor enkele tientallen jaren de openbare mening en zo was ook vaak de gedachtengang van hen, die zich als deskundigen bezig hielden met de ongehuwde moeder. Gelukkig is er een kentering opgetreden in deze opvatting. Men is gaan inzien, dat ook het kind rechten heeft, en dat het vaak in het belang van het kind kan zijn, dat de moeder afstand doet. Want het kind mag niet de dupe worden van zijn ongevraagde ontstaan. Zelfs al zou er een percentage meisjes zijn, dat uit louter gemakzucht afstand van haar kind zou willen doen, en zou men dus terecht verontwaardigd mogen zijn over dit gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel en het zich onttrekken aan haar plicht, dan is het zeker van nog groter belang voor het kind het niet bij een dergelijke

van verantwoordelijkheid gespeende moeder te laten, uitsluitend om háár haar plicht te laten vervullen.

Voor de groep ongehuwde moeders, die de belangen van het – ongewilde – kind voorop stellen en er daarom bewust afstand van doen, is dit toch een groot geestelijk probleem. Zij zijn zeker niet te veroordelen en dienen zoveel mogelijk geholpen te worden. Een van de mogelijkheden hen te helpen is er naar te streven de hele gebeurtenis van zwangerschap en bevalling voor hun eigen omgeving zo geheim mogelijk te houden. Want wanneer men in staat en in de gelegenheid is het zichtbare bewijs van een zwangerschap, nl. het buikje en later het kind, niet te tonen, dan is daarmee zowel de publieke veroordeling: 'Daar gaat een ongehuwde moeder' als de nog sterkere 'En die doet ook nog afstand van haar kind' ondergaan, waarmee een extra psychische belasting voorkomen wordt. Het bekend worden er van zou in sommige gevallen een opleiding, een baan, een carrière, of soms een heel gezinsleven in de war kunnen sturen, waarbij niemand gebaat is. In gevallen van absolute geheimhouding kan, bij terugkeer in de oude vertrouwde omgeving, het feit, dat men nergens op zinspeelt, omdat men nergens van weet, de moeder mede heen helpen over het afstaan van het kind, dat haar eigen was.

IS het reëel dat een meisje, dat op een of andere wijze een abortus provocatus bewerkstelligt, illegaal, wél vrijuit gaat in de publieke opinie (omdat dit in dat stadium steeds geheim kan blijven), terwijl een meisje, dat legaal afstand doet van haar kind – omdat zij moreel abortus provocatus verwierp of er geen legaal adres voor vond – moreel veroordeeld wordt? Hoe groot is niet het aantal illegale zwangerschapsonderbrekingen! Men taxeert het tussen 20.000 en 60.000 gevallen per jaar in Nederland. Waarnaast dan nog alle pogingen, eenmalig of meervoudig door eenzelfde vrouw ondernomen, al of niet binnen het huwelijk, die mislukten.

Is het dus voor een groot aantal gevallen van afstand-doen gewenst een zo gering mogelijke bekendheid aan het hele gebeuren te geven, in de praktijk blijkt dit helaas moeilijk uitvoerbaar. Er komen zovele instanties aan te pas dat er, hoewel zij allen tot geheimhouding verplicht kunnen worden, in een kleinere gemeente, waar iedereen iedereen kent, geen enkele garantie is, dat de anonimiteit inderdaad gewaarborgd blijft. Men krijgt zeer zeker te maken met één of meer maatschappelijk werksters van een der verenigingen voor ongehuwde moederzorg en/of de Raad voor de Kinderbescherming. Voorts het bevolkingsregister en een geneeskundige dienst (voor het inentingsboekje van de baby). Vaak met werkgever, bedrijfsvereniging, controlerend geneesheer en controleur van de ziekwet. Het ziekenfonds, waar een bevalling in rekening gebracht zal worden, de sociale dienst van de gemeente, indien de moeder zelf, of haar ouders een tijdelijk verblijf buitenshuis niet kunnen financieren. De justitie in verband met de adoptie. Bij verblijf in een tehuis voor ongehuwde moeders, of een bevalling in een kli-

(Slot op pag. 5)

Vliegende start van het toneelseizoen

LANGZAAM maar zeker wordt in ons land het verfoeilijk systeem van de vaste toneelabonnementen vervangen door het menswaardiger stelsel der couponboekjes. 'Menswaardiger' omdat de couponnetjesknippermoderne-stijl zijn eigen avonden en zijn eigen voorkeur-stukken kan uitkiezen, terwijl de abonneementhouder als vee de schouwburg wordt ingedreven om volgens de keuze en op gezag van anderen, plichtmatig te genieten.

Juist om die toegenomen eigen keuzemogelijkheden te stimuleren lijkt het goed, de meest waardevolle voorstellingen die totnogtoe in dit seizoen zijn uitgebracht, hier in het kort de revue te laten passeren.

De Haagse Comedie heeft de spits afgebeten met een uiterst interessante Pirandello-opvoering van 'Cosi è (se vi pare)', welke titel zo ongeveer betekent: Zo is het, als u het zo vindt. Daarmee is dan ook al de kerngedachte van het stuk aangegeven; Pirandello tracht hier weer een van de basisideeën, van zijn levensbeschouwing te verduidelijken: het is onmogelijk een medemens werkelijk te kennen. Daarom 'is' men in zekere zin wat men in de ogen van een ander schijnt te zijn. De schrijver spint deze stelling in het stuk op een intrigerende manier uit door nl. twee volkomen contrasterende visies op een gegeven konfliktituatie als precies even waarschijnlijk voor te stellen. Met de personages op het toneel is het ook het publiek tot het einde toe onmogelijk om uit te maken wat nu eigenlijk de waarheid is. Met de boodschap dat de 'eigenlijke' waarheid niet bestaat wordt men naar huis gezonden.

De voorstelling is daarbij zo indrukwekkend als bij de Haagse Comedie maar mogelijk is. Ida Wasserman en Ko van Dijk spelen er de beide grote rollen in en zij doen dat bijzonder indringend zodat men ook iets van de pijnlijkheid gaat gevoelen die het onvermogen

om een medemens werkelijk te kennen, met zich meebrengt. Pirandello heeft dat zelf bijzonder smartelijk ondervonden omdat hij jarenlang heeft samengewoond met een geesteszieke echtgenote die dus wel bij uitstek 'onkenbaar' was.

Wie een keer onbekommerd wil lachen – en daar is uiteraard geen enkel bezwaar tegen, als de opvoering maar van werkelijk gehalte is – kan terecht bij 'Helder zien in het donker', twee eenacters van de 'jonge' Engelsman Peter Shaffer (40), die eveneens door de Haagse Comedie worden gebracht. Het eerste stukje 'White lies' is serieus bedoeld en niet bijzonder geslaagd, ook al speelt Myra Ward er een pracht van een rol in als een sjeke, maar wat sjofele waarzegster. De constructie van het verhaaltje is hier wat al te duidelijk in elkaar geschroefd om geloofwaardig of boeiend te zijn; maar de tweede helft van de avond wordt besteed aan een kostelijke grap, 'Black Comedy' geheten. Het is te hopen dat u een avond treft met een goedlachse zaal, want dan wordt u onwillekeurig meegesleept door deze groteske variant van het oude boulevard-procédé: alle mogelijke mensen die elkaar niet mogen ontmoeten dreigen elkaar voortdurend tegen het lijf te lopen; maar op basis van één grandioze vondst weet Peter Shaffer de ontknoping zo lang mogelijk op te houden. Iets te lang zult u zelfs wel vinden als u van nature niet zo gemakkelijk tot een slappe lach bent te bewegen. Vooral omdat ook hier de uitvoering in regie van Carl van der Plas (!) niets te wensen overliet, is er een eerste klas blijspel ontstaan.

OOK voor de liefhebbers van avant-garde heeft het begin van het seizoen al een hoogtepunt gebracht met 'De architect en de keizer van Assyrië' van de Spaanse schrijver Fernando Arrabal. Het is natuurlijk Studio die deze merkwaardige nieuwlichterij op het programma heeft genomen en wel in de regie van de jonge, met hart en ziel naar toneelvernieuwing strevende Krijn ter Braak. Wat de jongste regisseurgeneratie speciaal voorstaat, is de grotere autonomie van de voorstelling. Men wil bereiken dat de uitvoerenden door de tekst minder aan banden zullen zijn gelegd, althans een eigen verbeeldingspel met de door de schrijver aangedragen gegevens zullen kunnen spelen. Dit laatste nu is in het stuk van Arrabal op ideale manier mogelijk omdat het een uit pure associatie opgebouwde stroom gegevens biedt, waar men zelf inderdaad een zin in kan leggen.

Ter Braak ziet het stuk vooral als een fantastische satire op Freud en daar heeft hij zeker gelijk in: het wemelt, in deze avondlange dialoog tussen twee mannen in een Robinson Crusoe-situatie op een klein eilandje, van seksuele obsessies en frustraties. Maar tegelijk behelst de voorstelling nog veel meer: het is ook een uitbeelding van de strijd tussen cultuur en natuur, zowel binnen als buiten de menselijke persoonlijkheid. Bovendien is het zeer wel mogelijk dat uzelf in deze, door de absurde humor ook uitermate vermakelijke voorstelling nog heel andere dingen zult zien. In ieder geval is het spel van de twee acteurs Ton Lutz (de super-geroutineerde) en Marius Crans (de amateur-toneelspeler-met-natuurtaalent), virtuoos en ten enenmale onverbetterlijk.

(Zie verder pag. 6)

Gedachten rond de ongehuwde moeder

(Vervolg van pag. 4)

niek zijn er weer zo vele contacten meer. Zo kan de geheimhouding tot een fictie worden. Ondergaat de ongehuwde moeder, die alles voor haar naaste omgeving geheim wil houden, haar eigen toestand reeds als een probleem, vaak maakt zij zich zorgen over de toekomst van haar kind, dat zij af zal moeten staan. Zelfs al heeft zij dit kind niet gewenst, nu het geboren gaat worden is het een deel van haarzelf geworden en voelt zij er zich verantwoordelijk voor. Het afstanddoen was een welbewuste keuze, die desondanks een psychotrauma betekent. Zij wenst voor haar kind het beste. Daarom kan de wetenschap, dat het kind zo spoedig mogelijk geplaatst zal worden in een zeer zorgvuldig door de Raden voor de Kinderbescherming uitgezocht adoptief gezin, de moeder die geestelijke bevrijding geven, die zij behoeft.

Helaas schort het in de praktijk hier nog wel aan. Er is geen landelijke uniforme regeling betreffende de wijze en het tijdstip van plaatsing in het adoptief gezin, waardoor vele adoptie-baby's onnodig lang in kindertehuizen verblijven. Bovendien wordt zelfs de meerderjarige ongehuwde moeder vaak als een onmondig kind zonder zeggenschap behandeld vanaf het moment, dat zij zich meldt bij de ongehuwde-moederzorg. Zij wordt zelden ter zake kundig ingelicht over haar juridische rechten. Met haar wensen wordt vaak geen rekening gehouden. Stelt zij eisen, ten aanzien van het kind dat uiteindelijk toch van haar is en waarvoor zeer zeker zij het beste wenst, dan is zij lastig. De instanties weten het beter en zullen alles wel regelen. Het is soms een open vraag, wiens belangen worden nagestreefd, die van het kind, van de moeder, de pleegouders of van de instanties. Er is vaak een noodlottige verambtelijking, die de toekomst van het kind veel schade

kan berokkenen. Soms is men zo bang, een foutieve beslissing te nemen, dat men het nemen van welke beslissing dan ook onnodig uitstelt. Dan durft men geen normale risico's in te calculeren.

Het is noodzakelijk, dat er op korte termijn, ter wille van alle betrokkenen, een landelijke uniforme regeling komt inzake afstands-baby's. Het is voor de harmonieuze geestelijke ontwikkeling van iedere baby van uitermate belang, dat hij zo vroeg mogelijk de persoonlijke zorg en liefde van een vaste verzorgster ondervindt, iets wat in een kindertehuis moeilijker te realiseren blijft dan in een gastpleeggezin of adoptief gezin. Daarom moet er naar gestreefd worden, dat baby's, waarvan vóór de geboorte de afstand reeds vaststaat, géén dag langer in kindertehuizen verblijven dan strikt noodzakelijk is.

Het is verheugend vast te stellen, dat de meer menselijke benadering van de ongehuwde moeder en haar kind in de maatschappij op gang komt en dat de houding tegenover haar toleranter wordt. Getuige o.a. de vele advertenties waarin kennismaking gezocht wordt met 'jonge vrouw, één kind geen bezwaar'. Men is veel meer bereid in de privé-sector hulp te bieden, bijv. door als gastgezin voor een aanstaande jonge moeder op te treden. Er worden wetenschappelijke studies over het ongehuwd moederschap verricht; vaak zijn oorzakelijke factoren aanwijsbaar. Aan de hand hiervan zijn weer preventieve maatregelen mogelijk.

En hoewel het verschijnsel van de ongehuwde moeder zeker niet verdwijnen zal uit onze maatschappij, biedt de huidige ontwikkeling in de ongehuwde moederzorg goede perspectieven voor een zo gunstig mogelijke opvang van de ongehuwde moeder en het aan zijn ontstaan onschuldige kind.

S. M. I. DAMSTRA-WIJMENGA

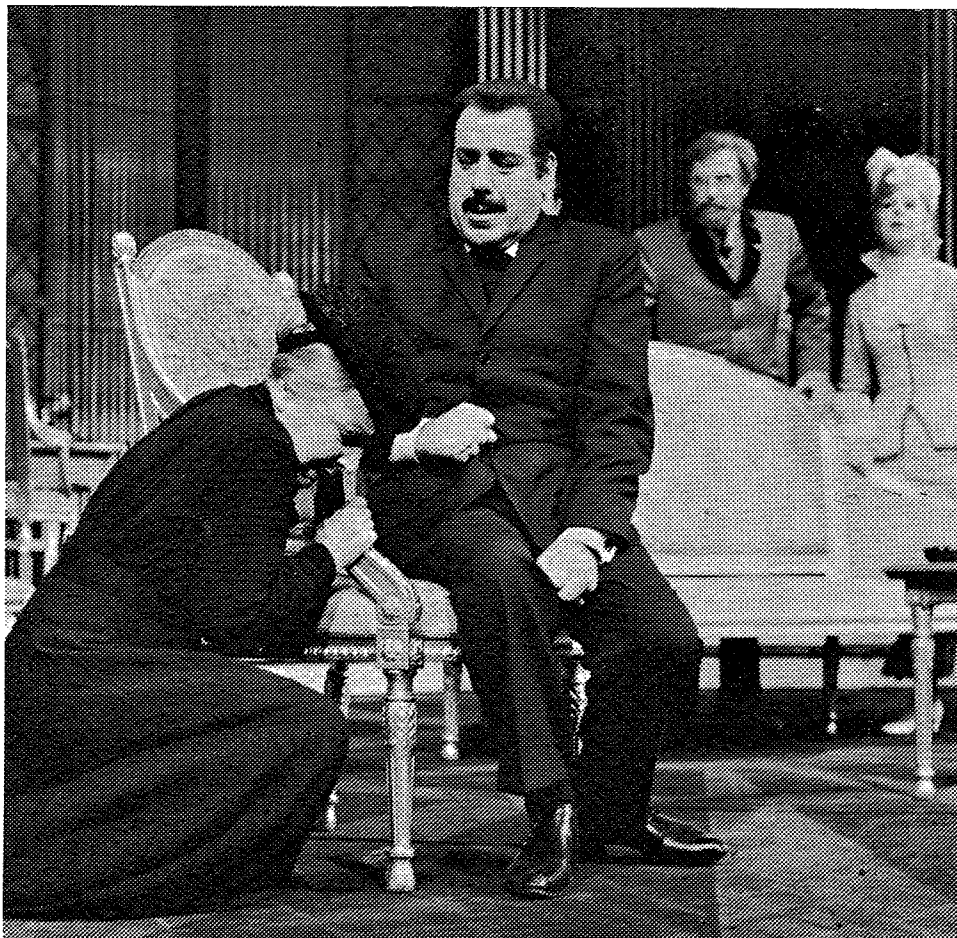
Vliegende start van het toneelseizoen

(Vervolg van pag. 5)

De Tartuffe-voorstelling van het Nieuw Rotterdams Toneel is ook alleszins de moeite waard. De (ook al weer) jonge regisseur Johan Greter voelde gelukkig niet de behoefte om het eens geheel anders te doen, hetgeen opvoeringen van klassieke meesterwerken nogal eens ongenietbaar maakt. Molière heeft in deze dodelijke satire op de schijnheiligheid namelijk zo'n hechte structuur ingebouwd dat iedere al te drastische ingreep de lach onmiddellijk doet besterven. Greter heeft gelukkig vooral zijn best gedaan het stuk zelf zoveel mogelijk kansen te geven: het resultaat is een glasheldere, bijzonder geestige Tartuffe, waarin sober maar psychologisch zeldzaam trefzeker wordt gespeeld, met name door Luc Lutz als Tartuffe en Eli Blom als Orgon.

Een van de grote voorstellingen van het seizoen is ook 'Yvonne' van de Poolse auteur Witold Gombrowitz, door de toneelgroep Centrum. Het stuk biedt een aan Pirandello verwante problematiek. Ook hier zijn de toneelpersonages onzeker over hun eigen identiteit en trachten zekerheid te vinden in een rigoureuze hofetiquette. Wordt die schijnzekerheid eenmaal opengebroken, zoals in het verhaal van dit stuk dreigt te gebeuren, dan raken ze in paniek en trachten desnoods met drastische middelen hun houvast op zichzelf en hun omgeving te herwinnen. De grote verdienste van de opvoering, in de regie van Peter Oosthoek (ja, we krijgen er gelukkig een hele generatie van bekwame, jonge regisseurs bij) was dat de loodzware inhoud van het stuk nergens de vrolijkheid om het spel zelf in de weg stond. Er werd een prachtige parodistische afstand geschapen tot het feitelijke toneelverhaaltje waardoor men de kans kreeg te lachen om menselijke hebbeligheden

Ida Wasserman en Ko van Dijk in Pirandello's 'Cosi è (se vi pare)'

en dus eigenlijk om zichzelf: een van de hoogste doelstellingen van het theater. Ten slotte kunt u nog twee grote geslaagde voorstellingen van het semi-klassieke repertoire gaan zien: 'Mutter Courage' en 'Van de brug af gezien'.

De Nederlandse Comedie brengt Brechts anti-oorlogs parabel in een ietwat moeizame voorstelling, waarbij men met man en macht geprobeerd heeft Brechts voorschriften omtrent de 'Verfremdung' in de praktijk te brengen. Maar aangezien niemand exact weet, wát dat feitelijk voor een opvoering betekent, terwijl Brecht zichzelf op dat punt herhaaldelijk heeft tegengesproken en zich ook al schrijvende zelden aan zijn theorieën hield, ontkomt regisseur Bentz van den Berg niet aan een zekere tweeslachtigheid: enerzijds is een grote soberheid en een zekere schematisering nagestreefd teneinde de toneelillusie zo consequent mogelijk te verstoren, anderzijds blijken opnieuw de sterkste scènes zuivere ontroering te wekken als bij een heel gewoon realistisch drama. Het wordt al met al wel duidelijk dat Brechts marxistische theorieën over de oorlog en de profiterende machthebbers nu wel goeddeels achterhaald zijn, maar dat neemt niet weg dat zijn schildering van het oorlogsleed uiteraard nog niets van zijn geldigheid heeft verloren. De legendarische marketentster-figuur Mutter Courage van Ank van der Moer was sterk, menselijk en diep ontroerend – geheel tegen de wensen van Brecht in, die in haar het oorlogsprofiteursschap wenste te hekelen. Brecht blijft een intrigerend toneelschrijver, zonder wiens vormvernieuwingsprincipes veel van het moderne theater eenvoudig ondenkbaar zou zijn. Miller's drama over de noodlottige kracht van de jaloezie 'Van de brug af gezien', is een minder gaaf specimen van zijn ongemeen grote gaven. De opvoering door de Haagse Comedie liet duidelijk zien dat de verschillende intenties van de schrijver niet tot een volmaakte harmonie zijn vergroeid. Enerzijds is er het simpele menselijke drama van havenarbeider Eddy Carbone die teveel van zijn inwonende nichtje houdt om haar af te staan aan de man die haar – en die zij – liefheeft. Anderzijds is er een eerste aanduiding van

Verrassing in de Ridderzaal

ELF november 1967: in de Ridderzaal wordt het twintigjarig bestaan van de Europese Beweging in Nederland herdacht. Een grote schare belangstellenden vult de historische zaal; ook koningin Juliana toont haar medeleven met het Europese streven. De agenda vermeldt drie sprekers met klinkende reputaties: Lord Chalfont, minister Luns en prof. Hallstein. Een klein punt gaat vooraf: namens de voorzitters der afdelingen en jongerengroepen wordt aan het hoofdbestuur der Europese Beweging in Nederland een geschenk aangeboden en een vrouwelijke voorzitter van één der afdelingen mag enkele minuten het woord voeren.

Dan geschiedt een wonder: dit korte toespraakje tintelt zodanig van menselijkheid, charme en geest dat de zaal ademloos toehoort, dat Lord Chalfont begint met de verklaring dat aansluiten op iets zo voortreffelijks hem in moeilijkheden brengt en dat ook na de drie doorwrochte redes bij de gesprekken na afloop telkenmale de lof over het eerste woord klinkt.

Ik kan mij indenken, dat de aanwezige dames er trots op waren, dat een vrouw dit presteerde. Man zijnde, gevoelde uw berichtgever voldoening dat een humaniste zich zo onderscheidde: mevr. mr. dr. M. Rood-de Boer.

het thema dat in latere stukken van Arthur Miller de hoofdinhoud zal uitmaken: de medeverantwoordelijkheid van intellectuelen voor al het maatschappelijk leed dat mensen elkaar op onze lieve wereld aandoen.

Miller heeft de figuur van de vertellende advocaat in een latere (hier nu opgevoerde) versie erbij geschreven, teneinde de problematiek van het menselijk onvermogen om iets te veranderen aan een noodlot dat wij toch duidelijk zien aankomen, in hetzelfde stuk kunnen belichten. Ook al is dit drama, vooral in de tweede helft, dus minder een eenheid dan 'de Dood van een handelsreiziger', toch zien we ook hier weer een schokkende, zeldzaam ontroerende tragedie van mensen die te zwak zijn voor de hartstochten die hen naar hun ondergang drijven. De voorstelling – geregisseerd door Paul Steenbergen – is bovendien van een indrukwekkende, bezonken kracht en vol prachtige vertolkingen van Ko van Dijk, Paul Steenbergen, Anny de Lange en Anne-Wil Blankers, zodat de ware toneelliefhebber die de voorstelling in 1955 heeft moeten missen, zijn kans nu dient waar te nemen.

Er zijn dus tal van belangwekkende voorstellingen te zien – en dat terwijl het seizoen nog maar nauwelijks is begonnen: alle reden om de constante geruchten over een dodelijke ziekte van ons toneelleven niet al te grif te geloven.

HANS VAN DEN BERGH

No. 22 - 25 november 1967

IK denk er ZO over

IS DE HUMANIST DOENDE ZICH EEN 'AFMENSBEELD' TE SCHEPPEN? (2)

IK ben dr. Verheyen erkentelijk voor zijn kritiek. Een humanistisch mensbeeld kan slechts tot stand komen door wederzijdse correctie uit verschillende vakgebieden. Op enkele punten zal ik – aanstonds – de juistheid van zijn correcties ook graag toegeven. Maar niet ten aanzien van de strekking van mijn betoog. Die strekking is namelijk niet om mens en dier te scheiden, maar om hen te verbinden. De mens is natuur, is een soort dier. De kennis van de natuur, van het dier, verheldert de kennis van de mens. Dat is de strekking van mijn betoog, die dr. Verheyen, geloof ik, miskent.

Hij heeft alle aandacht gegeven aan een tweede element in mijn betoog, namelijk dat de mens een eigen plaats inneemt in de natuur, dat hij een speciaal soort dier is. Hij wordt gekenmerkt door zelfbewustzijn. Weliswaar – ik heb het meer dan eens gezegd – ziet men ook sporen van zelfbewustzijn bij sommige 'hogere' diersoorten, maar alleen voor de mens is het zelfbewustzijn een bestaanswijze bij uitstek. In wat de mens verbindt met de overige natuur is het van belang te onderscheiden wat hem daarvan onderscheidt. Doet men dat niet, dan miskent men hem. Ziedaar mijn aanpak.

En nu de konkrete punten van kritiek. Onjuist is mijn formulering dat de mens de instincten verloren heeft, die het roofdier tegenover soortgenoten binnen de perken houdt. Die uitdrukking is me ontsnapt. Ik was daarover zo verbaasd, dat ik eerst nog nagelezen heb of het er wel stond. Maar het staat er inderdaad. Het moest zijn, zoals dr. Verheyen terecht opmerkt: de mens heeft niet de instincten (of remmingsmechanismen) die het roofdier tegenover soortgenoten binnen de perken houdt. Het betoog verandert er uiteraard niet door.

Dat geldt ook voor een tweede slordigheid van uitdrukking die dr. Verheyen uit een radiotoespraak van een aantal jaren geleden haalt, waar ik zeg: het dier jaagt, vecht, eet, rust, enz. zonder enige beperking. Dit moest zijn: zonder enige bewuste dan wel morele beperking. Dat wordt ook in de volgende alinea's uitdrukkelijk gezegd. In zoverre kan er niet veel misverstand uit voortvloeien.

Een paar verdere kritische opmerkingen van dr. Verheyen zijn van heel andere aard. Het betreft uitdrukkingen als: tegenover elkaar staan als roofdieren, de dreiging van de beestachtigheid van de mens, zich verlagen tot beneden het roofdier, enz. Ik dacht dat het duidelijk zou zijn, dat hier een – overigens geijekte – beelddescriptie gebruikt wordt, die geen biologische theorie beoogt uit te drukken. Het zijn woordspelingen, als men ze zo noemen wil, en het verwondert me, dat iemand ze anders heeft opgevat. In dezelfde orde liggen ook de vergelijkingen met roofdier en kuddedier. Het is een in de gebruikelijke discussies veel voorkomend argument, waartegen nu juist stelling genomen wordt.

Dr. Verheyen doet alsof ik dat argument tot het mijne maak. Dan heeft hij de samenhang van mijn uitspraken verkeerd begrepen. Dat kan mijn schuld zijn. Maar over de zaak hoeven we niet van mening te verschillen. Een heel principieel punt raakt dr. Verheyen aan, waar hij spreekt over de betekenis van de 'strijd om het bestaan' en het 'overleven van de meest geschikten' met betrekking tot de menselijke ontwikkeling. De passage in dr. Verheyen's artikel die begint met de woorden 'We kunnen vaststellen...' tot '...met fatale eigenschappen kan belasten' vraagt om nadere uitwerking. Ik zie niet goed in dat de aanvechtbaar genoemde passage (het gaat niet om de strijd met medemensen, maar om de handhaving tegen de omstandigheden) afdoende weerlegt wordt; juist in verband met de ontwikkeling van fatale eigenschappen. Het kan zijn, dat wat in het verleden nuttig was, het nu niet meer is. Maar het is van belang om te weten of we hier te doen hebben met een onveranderlijke drijfveer of niet. Mijn twijfel aan de onveranderlijkheid baseer ik op Konrad Lorenz' 'Zur Naturgeschichte der Aggression; das sogenannte Böse' (1963).

Waar leidt dit alles toe? Ten eerste tot de erkenning, dat we op dit terrein nog bitter weinig weten. Het is mij niet bekend dat humanisten het tegendeel suggereren, zoals mijn opponent denkt. Ik zeker niet. Ten tweede tot de erkenning dat allerlei 'biologische' opvattingen omtrent de aard van menselijk oordelen en beslissen en de waardering van wedijver, samenleven en agressie, grotendeels in de lucht hangen. Ten derde tot de erkenning dat humanistische (wijsgeerig-) antropologen wel moeten luisteren naar wat (humanistische) biologen van Huxley tot Lorenz op dit gebied te vertellen hebben.

Ik heb dat zo goed mogelijk gedaan. Ik spreek geen 'laatste woorden', maar ik geloof niet dat dr. Verheyen er in geslaagd is zijn stelling waar te maken, dat ik van de mens een soort 'afmensbeeld' heb gegeven. Wat ik getracht heb te voorkomen is dat men op onvoldoende grond van de mens een 'afdierbeeld' maakt.

J. P. VAN PRAAG

WAAROM WIJ EEN SCHILDPAD HEBBEN

NU dr. U. J. Rutgers ligt te herstellen van een been-uit-het-lid, opgelopen bij het intrappen van zo veel open deuren (zie zijn artikel 'De wereld is uit de pas', M&W van 28 okt. '67), geef ik hem graag nog eens de volgende analyse ter overdenking: 'Wij kunnen namelijk veel meer produceren dan wij nodig hebben, en wij zouden minder behoeven te werken, ware het niet dat arbeid een van onze belangrijkste levensvervullingen is. Wij gaan daarom kunstmatig verbruik scheppen... (etc., etc.). Dat doet mijn vrouw ook. Als zij om twaalf uur het eten klaar heeft en ons gezin heeft het om één uur genuttigd, gaat ze om twee uur nog eens koken. Want, ziet u, arbeid is haar belangrijkste levens-

vervulling. Ze zat wel wat met: hóé een kunstmatig verbruik te scheppen (want wij werden werkelijk te dik!). Maar nu heeft ze de oplossing gevonden in de aanschaf van een marmot, een stel konijnen en een schildpad. Dat schenkt meteen weer nieuwe levensvervulling: hokken schoonmaken! En gelukkig dat ze nu is!!!

T. W. DE BOER

Omdat dr. Rutgers momenteel in India vertoeft willen wij, hopenlijk in zijn geest, ingaan op wat De B. – kwasi-geestig – stelt. Ten eerste willen wij signaleren, dat De B. onvolledig citeert: een bekend demagogisch kunstje van vele lieden die anderen bespottelijk willen maken. Want hoe luidt het fragment uit het artikel van dr. R., waarop De B. doelt:

'Maar ook in het Westen zelf is door de overvloed van energie een probleem geschapen. Wij kunnen namelijk veel meer produceren dan wij nodig hebben, en wij zouden minder behoeven te werken, ware het niet dat arbeid een van onze belangrijkste levensvervullingen is. Wij gaan daarom kunstmatig verbruik scheppen en verslijten de dingen niet meer maar gooien ze vroegtijdig weg om ze daarna weer opnieuw te gaan maken. In het suggereren dat we iets nieuws moeten kopen, ook al is het oude nog bruikbaar, zijn we zó bedreven geworden dat het tot een vak is uitgegroeid. En dat terwijl in andere delen van de wereld nog een schreeuwend gebrek bestaat aan alle dingen die wij wegwerpen'.

Wij menen, dat dr. R. hier een zaak signaleert die ons allen ernstig zou moeten verontrusten. Men kan hem wel aanvallen op een misschien iets minder gelukkig gebruikt woord als 'levensvervulling', maar dan legt men het accent op iets waarom het dr. R. in deze passage niet gaat. Hij duidt namelijk op het kwaad, dat het westerse produktievermogen zo ontzaglijk is opgevoerd dat er afzetmoelijkheden voor die overspannen economie dreigen. Daarom wordt de consumenten met alle geoorloofde maar ook ongeoorloofde reclame-middelen verbruik van produkten aangepaard, produkten die in vele gevallen beslist niet tot de voor het levensonderhoud noodzakelijke behoren. Artikelen die de consumenten 't liefst niet eens mogen verslijten, maar zo spoedig mogelijk op de vuilnisbelt moeten (laten) deponeren, opdat de industrie maar kan produceren. En dat, terwijl nog vele honderden miljoenen mensen van het allernoodzakelijkste verstoken zijn, terwijl jaarlijks verscheidene miljoenen mensen letterlijk de hongerdood sterven. Maar... aan hen kan de westerse industrie niets verdienen. Deze feiten verontrusten dr. R. wel, De B. misschien niet, wellicht omdat hij de feiten, waarop dr. R. duidelijk doelt niet, te weinig of te goed kent (en met de mantel van zijn liefde bedekt). Staat hij misschien aan de zijde van de wegwerppropagandisten?

Wij willen hem enige lektuur aanbevelen. Ten eerste 'De strategie der begeerte' (oorspronkelijke titel 'The strategy of desire') van de Oostenrijks-Amerikaanse reclame-psycholoog dr. Ernest Dichter, die met onthullende eerlijkheid zegt: 'Wij moeten de moderne technieken van het drijfveeronderzoek gebruiken om te maken dat de mens op een opbouwende manier ontevreden wordt', blz. 282. (romein door ons. Red.), een zin die alle fabrikanten van wegwerpartikelen in het Westen zoet in de oren zal klinken. Wij kunnen ons namelijk moeilijk voorstellen dat Dichter in het huidige stadium doelt op de mens in de vele hongergebieden. Want – en hier citeren wij een ander boek dat wij De B. aanbevelen – Vance Packard zegt over diezelfde dr. Dichter in zijn boek 'De verborgen verleiders' (oorspronkelijke titel 'The hidden persuaders') onder meer het volgende:

'Reeds in 1951 spoorde dr. Dichter de reclame-adviesbureaus aan, toch te willen inzien dat zij eigenlijk 'vooruitgeschoven laboratoria der psychologie' waren. Hij zei, dat een goed reclamebureau 'met de drijfveren en verlangens van de mens manipuleert, en een behoefte schept aan goederen waarmee het publiek voordien nog onbekend was, of die het wellicht niet eens had willen kopen'. Blz. 33. (romein door ons. Red.).

Wij vermoeden, dat dr. Rutgers bij het schrijven van zijn hierboven onverkort weergegeven citaat deze minder aanlokkelijke zijde van ons westerse produktiestelsel en het reclamesysteem, dat het te voorschijn heeft geroepen, voor ogen heeft gestaan, 'en dat terwijl in andere delen van de wereld nog een schreeuwend gebrek bestaat aan alle dingen die wij wegwerpen.' Dat een humanist zich daarover verontrust toont lijkt ons niet zo vreemd als het De B. aandoet. Deze heeft er alleen kinderachtige spot voor over.

Redactie

Geschiedenis van het Humanisme in Nederland

door dr. A. L. Constandse

'een boeiende geschiedenis van een belangwekkende stroming die veel grote Nederlanders heeft voortgebracht.'

190 blz.

f 8,90

Essays van een Humanist

door Julian Huxley

Nu in Nederlandse vertaling.

Enige opstellen van deze bekende auteur, die hiermede een eigen bijdrage aan de humanistische gedachtenwereld levert.

263 blz.

f 14,90

Jezus van Nazaret

10 visies op de figuur van Jezus Christus. (vanuit christelijk humanistisch en joods, mohammedaans boeddhistisch standpunt)

108 blz.

f 2,95

De tegenwoordige stand van het wijsgerig denken

door prof. dr. C. A. Mennicke

'vooral boeiend' door de beschrijving van de existentialistische levenshouding.

163 blz.

f 5,50

Bevrijdend Humanisme

door H. Lips

Een belichting van vele facetten van het humanisme, geschreven in een voor ieder verstaanbare taal.

152 blz.

f 3,90

Kennis van Goed en Kwaad

door dr. Libbe van der Wal

'de schrijver richt zich tot de ontwikkelde lezer, van wie hij geen filosofische geschooldheid eist. Hij vermijdt het vaak hinderlijke vakjargon. Zijn betoog is glashelder, zijn wijze van schrijven levendig en boeiend.'

270 blz.

f 6,90

U kunt deze uitgaven bestellen bij het centraal bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht, bij voorkeur door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op giro 304960 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Utrecht.

ANNONCES

Maatsch. werkster zoekt gestoffeerde kamer met kookgelegenheid per 1 dec. in Amsterdam. Tel. 020-925532 (na 6 uur). Kantoortel. 020-64324.

Gevraagd:

Een beschaafde dame (Leeftijd 25-35 jaar)

voor huishouding en volledige verzorging van 2 kleine kinderen.

Meerdere hulp aanwezig.

Eigenhandig geschreven brieven met uitvoerige inlichtingen aan:
E. Bollaert, tandarts, Beilerstraat 2, Assen.

„VERANDEREND LEVENSEBESEF“

samengesteld door Mevr. Hella S. Haasse, Ds. E. van Bruggen, Prof. Dr. H. Freudenthal, Prof. Dr. T. T. ten Have, Ds. S. J. Popma, J. Reehorst, Dr. C. Scharff O.S.A. en Prof. Dr. R. Schippers. Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting of overschrijving van f 1,50 op postrekening 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C. nr. 28.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

voor wetenschap en cultuur,

wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Het decembernummer bevat o.a.

bijdragen van J. P. van Praag, L. van Gelder, H. A. Enno van Gelder en Arjen Struik.

Proefnummer op aanvraag.

Abonnementsprijs:

f 13,50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 12,- per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Postbus 114, Utrecht

Giro 582293

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Bezinning

Verdieping

Verbreiding

Ook Uw Stichting?

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u in de „Vegetarische Bode“. Een proefabonnement voor zes nummers ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.

Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2, postgiro 9266.

MENS EN KOSMOS

Uit de inhoud: Dr. J. Niezing 'Het oorlogsbeeld als cultuurverschijnsel'; J. H. Bolt 'Planetisatie'; drs. D. E. King 'Impressies uit India'; dr. F. N. Sickenga 'LSD'; L. P. J. Braat 'Société Européenne de Culture' en dr. H. Groot 'Afrikaanse begrippen van tijd, geschiedenis en dood'.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER-DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.